

SUBA János Védhírszerzőszolgálat kiépítése 1918-ban

A Védhírszerzőszolgálat létrehozása az Osztrák-Magyar Monarchia katonai vezetőségének egyik kísérlete volt abból a célból, hogy a háborús válság közepette a hadsereg bomlását megelőzze, a hadifogságból hazatérőket – egy szűrő segítségével, amely szűrési feladatot az új szervezet látott el – megtisztítva beintegrálja a hadsereg kötelékébe. Ennek a szervezetnek kiépítése megkezdődött a Magyar Királyi Honvédségnél is.

Az egyre jobban elhúzódó világháború katasztrófális hatással járt a polgári életben is. Csökkent a mezőgazdasági termelés, folyamatosan élelmezési válságok léptek fel, ami élelmiszerkorlátozást és a fejadagok állandó csökkentését jelentette. Egyes dolgokban hiány lépet fel, míg más fogyasztási cikkekben felesleg mutatkozott. Hirtelen megduzzadt az ipar és váratlanul nagy munkáshiány mutatkozott. 1917-ben a szén-, vas- és munkáshiány miatt erősen csökkent a termelés.¹ Ezt fokozták a közlekedés nehézségek. Az anyagihiány egyre növekedett. Anyagi ellátás válsága katasztrófális méreteket öltött. A háborús kényszergazdálkodás csődje maga után vonta szociális feszültségek növekedését. A háborút sokan árdrágításra használták fel. A jövedelmekben (munkabérek stb.) nagy eltolódások keletkeztek. A katonák családtagjai, a rokkantak, a hadiözvegyek és a hadiárvák ellátásának hiányosságai fokozták a közigazgatás válságát. Ezt növelte a háborús felmentettek nagy tömege.² A társadalmi elégedetlenség egyre fokozódott.

A hadsereg bomlása megindult. Az ellátási nehézségek, az élelmezési válság, a felszerelési hiányok, fegyver- és lőszerhiány nyomasztóvá vált.

A személyi állomány morális helyzete romlott. Gyarapodott az öncsonkítások, dezertálások frontbarátkozások száma és végül a hadifoglyok hazatérése a bomlás állapotába jutatta a hadsereget.³

FERRY Oszkár csendőr altábornagy a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője 1917. év végi hivatalos jelentésében csak Magyarország területén 81 065 főre becsülte a „lógósok”, belső dezertőrök számát, jóllehet a hadvezetőség a legkíméletlenebb büntetéseket alkalmazta ellenük, ha kézre kerültek.

A hadseregfőparancsnokságnak a válság leküzdésére irányuló intézkedései szigorúbbá és sokoldalúbbá váltak. Első lépésben az alakulatok politikai megbízatásának felülvizsgálatára került sor.⁴ Az akció sikeréhez a hadsereg-főparancsnokság és mindkét állam kormánya igen nagy reményeket fűzött.⁵

Az adminisztratív intézkedések voltak: a frontbarátkozások tiltása, elrendelték, hogy minden katonaszökevény vagyonát el kell kobozni, házából családját ki kell telepíteni és az addig élvezett segélyeket meg kell vonni. Újra bevezették a kényszerítő eszközöket (Kikötés, kurtavas). 1918 februárjában katonai törvényszék felállítását rendelték el, amelyet később a polgári személyekre is kiterjesztettek.

A hátszágban karhatalmi alakulatokat hoztak létre, amelyeket a csendőrség alá rendelték. Felülvizsgálták a hátszági alakulatokat és a feleslegeseket a frontra irányították. Ezzel egyidőben büntető alakulatokat is létrehozottak. Megkezdtek a megbízhatatlan elemekből a katonai munkásalakulatok szervezését a fronton.

A frontparancsnokok előbb tiltakoztak a „megbízhatatlan, kétes elemek” frontra küldése ellen, majd követelték a hadvezetőségtől, hogy még a hátszágban kényszerítsék a menetalakulatokat vasfegyelmre, illetve a kéteseket, aggályosokat már eleve büntető alakulatokba beosztva küldjék ki.⁶

A Magyar Királyi Csendőrség felügyelőjének jelentése szerint 1917-ben 81 605 főt, 1918 első három hónapja alatt csak Magyarországon 44 611 szökevényt fogtak el. A június első napjaiban Budapesten rendezett razzia eredménye 3 347 fő, a szegedié 529 fő volt. A Duna-Tisza-közén egyetlen razzia alkalmával 1 800 katonaszökevényt és 2 000 csavargót fogtak el.⁷

FERRY Oszkár csendőr altábornagy a Magyar Királyi Csendőrség felügyelője 1918 végéig 150 000 katonaszökevény letartóztatására számított. Feltűnő volt és a hadseregben uralkodó morális állapotokra utalt, hogy a kerületi katonai parancsnokságok 7 650 olyan egyén őrizetbevételét jelentették, akik 3–10-szeres szökevények voltak, s olyanok is akadtak köztük szép számmal, akik elfogatásuk napján újból megszöktek. Míg a katonai parancsnokságok 1918 első negyedében 193 181 megkeresést küldtek a csendőrségnek, 1918 júniusában már úgy vélték a Magyar Királyi Csendőrség felügyelőségén, hogy a megkeresések száma 1918 végéig elérte a 800 000-et.⁸ Ebbe a számba beleértették a szabadságról később bevonulókat is. A csendőrség a nagyszámú megkeresés ellen állandóan tiltakozott, „mert annak megfelelni képtelen, túl van terhelve, létszáma kevés, sőt lecsökkentett s mindamelllett egyéb bűnügyeket is kell nyomoznia, sőt a rekvirálásoknál asszisztálnia”.⁹

A pöttestek ismét rosszabbodó élelmiszerellátása pedig a közeli lázadások vagy felkelések kirobbanásának veszélyét vetítette előre. A pöttesteknél uralkodó állapotok a hadvezetőséget arra készíteték, hogy a megbízhatatlan legénységű menetalakulatokat minél hamarabb a délnyugati frontra távolítsa el.

A katonai hatóságok újabb és újabb „felkutató, kifüstoló akciók” megszervezésére kényszerültek. Így például 1918. április végéig Halicsban 36 491, Budapesten 20 000, Prezmyslben 20 000, Krakkóban 9 000 szökevény hazatérőt fogtak el, akik szabadságuk letelte után nem vonultak be és lázító agitációt folytattak.¹⁰

A legnagyobb veszélyt a volt hadifoglyok, hazatérése jelentette. 1918. ápr. 29-ig összesen 366 527 fő legénység és 1 459 fő tiszt állományú egyén érkezett haza. A breszt-litovszki béke megkötése előtt már 171 881 személy hazajött.¹¹

Fogadásuk, egészségügyi és politikai szűrésük, valamint újbóli kiképzésük nyomán a frontra küldésük komoly feladatot jelentett a hadvezetés számára. Első lépésben a fogadóállomásokon – 24 óra alatt – történt a meg a hadifoglyok csoportosítása (tiszt, legénységi) egészségügyi szűrésük és a személyi nyilvántartólap felfektetése.¹² A vesztegzár állomások 14 napos egészségügyi, politikai karantént jelentettek.¹³ A vesztegzárállomásokon a hazatérőket az oda beosztott elhárító tisztek (hírszerző tisztek), tábori csendőrök, államrendőrségi beosztottak, gazdasági és kórházi személyzet fogadták olyanok, akiket a hadügyminisztérium hadifogolyügyekkel foglalkozó osztálya nevezett ki.

A politikai szűrővizsgálatnak ki kellett szűrnie a forradalmi-államellenes személyeket. A hadvezetés szempontjából elsőrendű fontosságú a politikai szűrővizsgálat volt. Minden olyan egyén azonnali kiemelését igyekeztek megvalósítani, aki „forradalmi és államellenes eszmékkel fertőzött” volt és agitációval, röpiratokkal társait és a háterszágot veszélyeztette.¹⁴

Az elhárítás által leleplezettek bíróságok ítélték el. A pöttest- és a katonai kiegészítő parancsnokságok hadbírói ítéletétől függően a gyanúsakat és a kéteseket börtönre és a fronton büntető alakulatba osztották be. Az „aggályos” minősítést kaptak átnevelőtáborokba kerültek. A Kenyérmező-i tábor magyar honosok számára állították fel, a Wieselburg-iba osztrák állampolgárok kerültek. Mindkét tábor egyenként 6 000 fős befogadó képességgel indult.¹⁵

A katonai kiképzésük négy hétig tartott. A táborok kiképző csoportjai élére, „energikus tiszteket és altiszteket” állítottak, akik a hazatérőket („közösöket”, honvédeket, népfelkelőket egymással összekeverve) a legkeményebb (katonai, politikai és erkölcsi) nevelésnek vetették alá.¹⁶

Ezzel egyidőben megkezdődtek az igazolási eljárások a fogságba esés körülményeinek tisztázására. A legénység kiképzőtáborokban a tisztek tanezredekben (Pl.: inotai tanezred) frissítették fel a katonai ismereteiket. Amennyiben az igazolási eljárások a négy hét alatt nem fejeződtek be, a pöttesteknél folytatódott, ahová a kiképzés után valamennyi hazatérő bevonulni tartozott.

A pötkeretek úgynevezett kicserélőhelyeket állítottak fel, ahol illetékes pöttestalakulatok szerint a hazatérőket szétszortták. A politikai szűrővizsgálat itt is folytatódott, és akiket a pöttesteknél emeltek ki, mint gyanúsakat és kéteseket, már a katonai kiegészítő parancsnokságok hadbírói elé kerültek. A nem kéteseket végül is a pöttestek négy hét szabadságra küldték, majd ennek eltelte után bevonultatták és beosztották a frontra induló menetalakulatokba.¹⁷

A hadseregfőparancsnokság a fegyelem és a rend helyreállítására szigorú intézkedéseket hozott. Első lépésként a tábori csendőrséget szervezték át. Létszámát növelték.

Magyarországon a közös hadseregből 1 500 főt, a honvédségből 1 000 főt vezényeltek a tábori csendőrség megerősítésére. Az alkalmatlanokat leváltották, amely az 1867/68 évfolyam eltávolítását jelentette, helyettük politikailag megbízható, fizikailag egészséges személyeket soroztak be.

A katonai elhárítást tették felelőse a hadsereg bajaiért. Következő lépésben az elhárító szolgálatot szervezték át. A tiszt állományt lecserélték a frontot megjáró tisztekre. Megkezdtek a munkamódszerek felülvizsgálatát. A katonai elhárítás céljaként az államellenes tendenciák, összeesküvők, dinasztiaellenes elemek, felségárulók, gyanús, kétes elemek leleplezését, felgöngyölítését jelölték meg.

Az adminisztratív intézkedések közül a biztonsági rendszabályok felülvizsgálata, a karhatalmi utasítás aktualizálása, a tisztek feladatainak újraszabályozása, és az általános statárium elrendelése (A kivégzésekről a sajtó, kötelező jelleggel beszámolt.) bírt kiemelt fontossággal.

A hadvezetés kicserélte a katonai alakulatokat. A megbízható frontalakulatokat a háterszágba vezényelte. A háterszági alakulatokat felülvizsgálta, a feleslegeseket frontra irányították. A háterszági alakulatok helyőrséget váltottak. A helyőrségeket a nagyvárosokból kiköltözték a városok melletti településekre.

A magyar kormány időközben 1918. május 22-én elrendelte a határrendőrség létszámának felemelését,¹⁸ hogy az Oroszországból és Romániából érkező hazatérők vesztegzárállomásai, amelyek egy részét annak idején a határok közelében helyezték el, erősebb felügyelet alá kerüljenek.¹⁹

A magyar kormány utasítására a honvédelmi miniszter május 18-án követelte a hadsereg-főparancsnokságtól, hogy a frontra vezényelt csendőr és rendőr legénységet azonnal szállítsa haza²⁰ a karhatalmi alakulatok lőszerellátását, ha kell, az egész hadsereg rovására biztosítsák.²¹ A követelésnek a hadvezetőség vonakodva ugyan, de 1918. augusztus 25-én helyt is adott.²²

A közigazgatási hatóságok követelték a hazatérők politikai vizsgálatában való részvételüket. Magyarországon különösen a máramarosi főispán követelte, hogy a 7. hadsereg-parancsnokság nagyobb beleszólást engedjen számára a megye területén levő vesztegzárállomások mintegy 80 000 főnyi hazatérőjének politikai ellenőrzésébe.²³ Igazolást állítottak ki a szabadságolás után az újra bevonuló politikai magatartásáról. Ha aggályosnak találták nem a póttestéhez, hanem rögtön büntető alakulathoz vonultatták be és indult a frontra.

A hadvezetés a rossz ellátás miatt egyre több hazatérőt kényszerült szabadságra küldeni, amelyet négy hétről nyolc hétre emeltek fel. Azoknak a személyeknek pedig, akiknek szülőföldjét a háború elpusztította, 12 heti szabadságot engedélyezett.²⁴

A magyar minisztertanács 1918. augusztus 31-én tartott értekezletén határozatot fogadott el a csendőrség létszámának és illetményének felemeléséről.²⁵

Ezekkel, az adminisztratív intézkedésekkel párhuzamosan két szervezetet hoztak létre. Egyrészt a hadvezetés felismerte az ideológiai ellenoffenzíva szükségességét és ezért az oktató-nevelő foglalkozások vezetésére egy új szervezetet az „Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet”-et hoztak létre, a bolsevik és a sovíniszta propaganda leküzdésére. A veszélyeztetett személyi állomány részére 10–14 napos tanfolyamokat szerveztek hazafias programmal.²⁶

A Védhírszerző Szolgálatot az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezettel párhuzamosan állítottak fel. Az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet feladata a „bolsevik és nemzeti” eszmék „ellensúlyozása” volt az ideológiák frontján. Az volt az elképzelés, hogy az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet működése közben a Védhírszerző Szolgálat (a frontokon belül pedig az elhárító osztályok) lehetőséget kapnak az államellenes személyek és szerveződések leleplezésére.

Az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezetnek és a Védhírszerző Szolgálatnak kiadott utasítások szerint a legfontosabb feladat egy ideológiai ellentámadás megindítása volt, amelynek célját alkotta a bolsevik felforgató eszmék leküzdése, az uralkodó és a dinasztiahűség helyreállítása. Ennek keretében a propaganda munka során elismerték a nemzeti követelések jogosságát hangsúlyozva hogy ezek kielégítése az uralkodóház vezette államban fog megvalósulni.

A csapatoknál levő csoportokat a kerületi katonai parancsnokságok által kijelölt tisztek, az úgynevezett oktatási referensek vezették, akik közvetlenül a bécsi központtól kapták az utasításokat. Ezek a referensek meghatározott „stábbal” rendelkeztek, melynek tagjait „kutató tiszteknek” nevezték és feladatuk a csapatoknál kiválasztott „elhárító csapat tisztek” kiképzése és irányítása volt. Az utasítások szerint az elhárító tisztek kiképzése tanfolyamokon történt, a csoportvezető referenseket és stábjaik tisztjeit a Bécsben és Budapesten rendezett központi tanfolyamokra hívták be, akik a tanfolyamok elvégzése után Magyarországon a temesvári, pozsonyi, kassai és nagyszebeni, az Osztrák-Magyar Monarchia egyéb területein az illetékes kerületi katonai parancsnokságok csapat tisztszjei számára rendeztek tanfolyamokat

A kurzusok anyagát a bécsi központ útmutatásai és a központi tanfolyamokon hallottak alapján a referensek dolgozták ki, de azokat az oktató tisztek és a csapat tisztek a helyi sajátosságoknak megfelelően átdolgozhatták.

Az anyag végül is az altisztekhez és a legénységhez került, ahol előadások és beszélgetések formájában feldolgozták. A szükséges szemléltető eszközöket (táblázatok, grafikus ábrák, filmek stb.) a csapatok számára a bécsi és a budapesti szervek juttatták el.

A hadvezetőség véleménye szerint az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet propagandatevékenységét nem hangolta össze az elhárító szervekkel, így az üres szócsépléssé vált, illetőleg hatástalan maradt. Ennek eredményeként 1918. szeptember 2-án a szervezet frontoknál működő osztályait az arcvonal-parancsnokságok elhárító osztályai (Evidenzbürok) alá, a háttérben lévő osztályait pedig a Védhírszerző Szolgálat fennhatósága és ellenőrzése alá rendelték.

A Védhírszerző Szolgálat létrehozását különösen a vesztegzárállomásokon tapasztalt államellenes nézetekkel indokolták. Feladata a kémelhárításon túl a hadseregben levő államellenes tendenciák, özszeesküvők, dinasztiaellenes elemek, felségáruló, hazaáruló, gyanús és kétes elemek leleplezése és felgöngyölítése volt.

Védhírszerzőszolgálat az elhárító osztályok szervezeti tagozódása szerint működött. A propagandamunkát is kizárólag az elhárítás szempontjainak, és gyakorlatának rendelték alá.²⁷

Ennek következményeként az oktatási referensek és oktató tisztek az arcvonal-parancsnokságok elhárító osztályainak és a Védhírszerző Szolgálat hírszerző tiszti csoportjainak (Nachrichtenoffiziers) felügyelete és irányítása alá kerültek. (A vesztegzárállomásokon a hírszerző tiszteket „hadigondozó tiszteknek” nevezték.) E megoldással az is lehetővé vált, hogy a hírszerző tiszti csoportok irányítása alatt levő, a legénység körében megszervezett bizalmi hálózatok jelentéseit az oktatási referensek és oktató tisztek a propagandatevékenység középpontjába állíthassák.

A Magyar Királyi Honvédségnél a vezetés a legfontosabb feladatát, hogy a még mindig intakt szellemet megőrizze, épségben megtartsa, és a hadifogságból visszatért katonákat az ártalmas befolyásoktól megkímélje. Ezek voltak a honvédség propagandájának a legfontosabb célkitűzései.

Első lépésként Budapesten felállítottak egy propaganda tanfolyamot, hogy az onnan kikerülő tisztek, tiszthelyettesek felvegyék a harcot a katonai vezetés által károsnak tartott eszmékkel szemben, és mintegy ellenpropagandát folytassanak.²⁸

Emellett szükségesnek látták, hogy a hátszágban lévő honvédalakulatok (pótalakulatoknál, kiképzőtáborokban, iskolákban, kórházakban, katonai üzemekben és egyéb intézmények) laktanyáin belül az érdekelt parancsnokságok a legénység hangulatáról állandóan és kellő mélységben tájékozódva legyenek. Megítélésük szerint csak így lehetséges a veszélyes áramlatokat már a csírájukban elfojtani. Ezt a megelőző felderítő tevékenységet nevezték Védhírszerző szolgálatnak. Ez nem volt újdonság, hiszen a közös haderő a hadtestparancsnokságainál ilyen közegek már működtek.

A honvédség vezetői elérkeztenek látták az időt, hogy az ilyen teendők ellátására alkalmas személyekkel gyarapítsák a személyi állományt. 1918 júniusában a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium elnöki 1/a osztály²⁹ előterjesztést készített a hátszágban már meglévő propagandatevékenység kiegészítésére. Ezzel vette kezdetét a Védhírszerzőszolgálat megszervezése.³⁰ Amelyet nem sikerült kiépíteni teljesen. Célja az volt, hogy: figyelemmel kísérjék a legénység hangulatát, ellenőrizni a legénység körében a fogságból hazaértők kommunikációját és a katonai fegyelem ellen uszítókat, kiszűrjék a nemzetiségi izgatásokat és feltérképezzék érintkezési körüket, felkutassák a fegyelem és a tekintély aláásására alkalmas rémhírek kiagyalóit kikutatni és a híreszteléseket eloszlassák, cenzúrázzák a legénység levelezését az államellenes nyomtatványokat és képeket pedig elkobozzák, megfigyeljék büntett előéletű és bírói eljárás alá vont katonákat, támogassák a katonai rendőrséget elsősorban a kincstári anyaggal üzerkedő, utcán kolduló és a dohányt árusító katonák esetében, véleményezzék a helyi sajtót.

A Védhírszerzőszolgálat kiépítését a Magyar Királyi Honvédség hátszági alakulatainál szervezték meg. Ezért a legfontosabb irányító közegei a honvéd katonai kerületek parancsnokságai voltak. A Magyar Királyság területét hat honvéd katonai kerület fedte le. A honvéd kerület parancsnokság alá tartoztak azok az intézmények, szervezetek, amelyek a honvédség személyi-, ló- és járműállományának feltöltését, illetve kiegészítését, a hátszágban lévő csapatok anyagi és egészségügyi ellátását végezték.³¹

Póttettek végezték a honvéd csapatok háborús személyi veszteségeinek pótlását. A Magyar Királyi Honvédség 32 gyalogos pótzászlóalj, egy kerékpáros pótzászad, 10 huszár pótzászad, 34 tüzér pótzászad rendelkezett.³²

A Védhírszerzőszolgálatnál rendszeresített tiszti beosztás volt a védhírszerző előadó. Az előadókat a propagandatisztek propaganda tisztek és a hírszerző tisztek köréből válogatták ki. Erre a célra elsősorban a frontszolgálatra alkalmatlan, vagy rokkant tiszteket neveztek ki, A honvéd-állomásparancsnokságokon az állomásparancsnokságot vezető tiszt egyben a Védhírszerző előadó is volt. Valamennyi hátszági honvéd alakulatnál elsősorban a frontszolgálatra alkalmatlan, vagy rokkant tiszteket neveztek ki ezen beosztásokba.

A védhírszerző előadók alárendeltségébe helyezték az alakulatok bizalmi embereit.³³ Ezzel a bizalmi egyének feladatköre kibővült a felforgató tevékenységet folytató katonák tevékenységével. A honvéd kerületparancsnokságok védhírszerző előadóihoz beosztott "B egyének" olyan feladatokat is kaptak, hogy a településeken a pogári lakosság rendezvényein a szónokokat és a hangadókat megfigyeljék. E szolgálatot, végzőket esetenként pénzjutalomban részesítették, illetve szolgálati feladataik ellátásában könnyítést kaptak. A honvéd kerületparancsnokságokat felhatalmazták arra, hogy a kiváló teljesítményt, nyújtó ügynökeiket az esetenként felmerülő kiadásaikon felül megfelelő pénzjutalomban részesítsék. Erre a célra 2 000 korona előleget engedélyeztek, amelyről természetesen feljegyzést kellett vezetni és fél évente elszámolni.

A védhírszerző előadók a honvéd kerületparancsnokságokon a kerület vezérkari főnökének, az állomásparancsnokságokon az állomásparancsnoknak, a honvédalakulatoknál az alakulatok parancsnokának voltak alárendelve. Olyan állomásokon, ahol csak honvéd alakulatok állomásoztak a hírszerző tisztek az állomásparancsnoknak védhírszerző előadójának tartoztak jelentési kötelezettséggel.

Az állomásparancsnok védhírszerző előadója koordinálta és irányította a felügyelete alá tartozó alakulatok elhárító tevékenységét. A beosztott tisztek csak szóban jelentettek. Írásbeli érintkezés csak az előljáró parancsnokságok voltak feljogosítva. A kerületi parancsnokságok előadói a parancsnoki szemlék alkalmával kötelesek voltak a szemlélőt kíséreni, hogy a külállomások viszonyairól (propaganda tevékenységről) közvetlen tájékoztatást adjanak.

Minden fontosabb eseményről azonnal (esetenként táviratilag) tájékoztatni kellett az előljárót. Azon kívül minden hónap 10-én és 25-én rövid összefoglaló jelentést kellett készíteniük az előadóknak és azt felterjeszteni a kerületparancsnokságnak. A kerületparancsnokságok e jelentések alapján minden hó 15-én és 1-én a honvédkerület területére vonatkozólag jelentettek a HM 1/a. osztály útján a miniszternek. E jelentések alapján javaslatokat is tehettek.

1918 szeptember végén érkeztek be az első jelentések. A hangulat általában nyugodt és kielégítő volt, államellenes mozgalmakat sehol sem észleltek. A jelentésekben előforduló panaszok az élelmezés, a ruházat és a hadisegély kiosztása körül tapasztalt hiányokról szóltak.³⁴ Ezekről a HM 1/a osztálya értesítette a többi osztályt.

A pozsonyi kerületi parancsnokság szeptember 29-én jelentette, hogy folyó hó 10. és 15. között figyelemre méltó jelenségek nem fordultak elő. A legénység hangulata kielégítő. A legénység levelezése ellenőrizték, kifogásolható közleményeket nem észleltek. A sajtó tekintetében csak a Pápai honvéd állomásparancsnokság által felterjesztett hírlapi cikk szolgáltatott okot a kifogásra.³⁵

A kassai kerületparancsnokság jelentette, hogy a hálózat kiépítése tervszerűen folyik. A megkeresett polgári hatóságok a célkitűzéseket – ahogy a jelentés fogalmaz a „megpendített eszmét” – megértéssel karolják fel.³⁶ A védhírszerző tisztek a legénységet folyamatosan figyelemmel kísérték melyet részben közvetlen érintkezéssel, részben a bizalmi egyéneknek keresztül valósítottak meg. Étkezések és pihenők alkalmával a legénység közé vegyülve tudakolták a katonák családi, gazdasági viszonyait. Az észlelt gondokat részint saját hatáskörben azonnal, részint előljáró parancsnokság útján, vagy ahol már működnek tanácsadó irodák azok hatáskörében intézték el.

A parancsnokság javasolta, hogy a propaganda és a védhírszerző tiszteket nevezzék át tanácsadó tisztre a legénység bizalmának megnyerése céljából

Ellenpropaganda előadásokat öletszerűen minden alosztálynál tartottak az időszerű kérdésekről (háború, békekísérletek, gazdasági helyzet nehézségei, közéleti terhek, szocializmus, oroszországi állapotok, háború folytatásának kényszerűsége).

A Védhírszerzőszolgálat tisztjei példákval is alátámasztották a jelentéseiket. A példák között szerepelt, hogy a kilenc pótzászlóalj a legénység egy része nincs ellátva köpennyel, takaróval, az elhelyezés szűkössége is állandó panasz tárgya. A géppuskás tanfolyam legénysége a fehérmű hiánya miatt emelt panaszt. Egy fő rémhíreket terjesztett. A 11. pótzászlóaljnál a legénység állandóan panaszkodik, hogy az izraelita legénység minden alkalmat kihasznál arra, hogy magát mindenféle munka alól kivonja. Azt is nehezményezték, hogy míg az izraelita legénység részére külön konyha volt rendszerezve, külön asztalnál étkeztek, Őnekik ilyen kényelmi berendezés nem áll részükre. (Ez inkább Ellátó problémának tűnik) Az igazi probléma az volt, hogy az izraeliták a konyhát, nemcsak mint étkezőhelyiséget használták, hanem itt készítették elő mindenféle üzletet, amelyet ugyanúgy üztek katona létükre, mint azelőtt otthonukban. Ezért a pótzászlóalj javasolta a rituális konyha megszüntetését, akkor megszűnne a legénységnek az az érzése, hogy az izraeliták kiváltságokat élveznek. Ezt a Budapesti kerületparancsnokság is jelentette a Jászberényben elhelyezett 11 honvéd pótzászlóalj alakulatánál.

Az 5. huszár pótzászadnál, 39. hegyi pótütegénél a hadisegélyek kiosztásánál merültek fel szabálytalanságok (személyi kiváltságok, igényjogosultság kérdése, stb.) Jogsegély ügyében mindig a védhírszerző tiszthez fordultak. A 11/139 honvéd pótüteg legénysége közül egyesek a közeli falvakban koldultak.

A szegedi honvéd kerületparancsnokság jelentésében kiemelte, hogy a legénység magatartása megfelelő, fegyelem jó és szökési esetek kisebb számban fordulnak elő, mint előtte, amely örvendetes változás feltétlenül a Védhírszerzőszolgálat helyes irányú működésének tudható be.³⁷ A legénység ellenőrzése, a polgári egyénnel való érintkezésének megfigyelése, valamint a cenzúra működése folyamatosan működött. A 8. pótzászlóalj parancsnoksága szerint az útnak indított menetalakulatok hangulata jó, amit a túlnyomó részben román nemzetiségű legénységnél feltétlenül figyelemre méltónak találtak.

A beérkező jelentésből a szegedi kerületparancsnokság azt a következtetést vonta le, hogy vannak olyan jelenségek, amelyek a legénység hangulatát károsan befolyásolják, és ezeket meg kellene szüntetni. Ezek általában az ellátás problémái voltak. Például a legénység fehéreneművel való ellátása kritikus volt. Ez az őszi időszakban a katonákra nyomasztólag hatott. A fehérenemű probléma azért állhatott elő, mert a fehéreneműnek fehéreneműválság formájában történő kifizetése nem felelt meg a cél-nak.

A másik ilyen probléma a dohányellátás volt, amely mind a legénység mind a tisztek hangulatát erősen befolyásolta. Ugyanis nem tudtak időben hozzájutni, mert a békebeli rendszer alapján történt az ellátás, és így a kiképzési idő alatt történő árusításkor nem tudtak hozzájutni, ezért kénytelenek voltak megfizetni lánckereskedelem árait. Ezért a kerületparancsnok javasolja, hogy itt is a vezessék be a harctéren alkalmazott dohányellátást.

A kolozsvári honvéd kerületparancsnokság jelentésében szintén az ellátási nehézségeket: az élelmezés, a dohányvaló ellátást, a ruházat hiányos voltát emelte ki. A tisztikarnál a hús árát levonták az étkezési járulékból a hústalan napok bevezetése után is. A frontról, a hadifogságból visszatért tiszteknél az adminisztrációs, bürokratikus nehézségek az előléptetésük, kitüntetésük ügyében a kérvényeik hosszadalmas és sokszor kellő jóindulatot nélkülöző elintézése, valamint a viszontlátási és egészségügyi szabadságuk engedélyezése körüli sérelmek voltak a leggyakoribbak.³⁸

A kolozsvári honvédkerület parancsnoka előnyösnek tartotta a Védhírszerzőszolgálat tisztjeinek közvetlen érintkezését mind a felettes, mind a polgári hatóságokkal. Ez az informális összeköttetést és átjárhatóságot a propaganda szempontjából fontosnak tartotta.

Ugyanígy fontosnak tartotta, hogy a védhírszerző tevékenységet végzők a propaganda tanfolyamon vegyenek részt, mert a politikai és a külpolitikai események által keltett hangulatot az illetékes politikai és katonai köröktől nyert információval ellensúlyozhatták. Ez pedig csak a tanfolyam elvégzése és a személyes kapcsolatok kiépítésével volt lehetséges.

Javasolta továbbá, hogy a védhírszerző, illetve propaganda előadók és oktató tisztek a polgári és egyéb gyűléseken polgári ruhában vegyenek részt.

Javaslatként terjesztette fel, hogy a különböző magánjogi ügyekben és mindenféle felvilágosítás ügyében póttestenként egy megfelelő tisztekből (lelkész, orvos, ügyvéd, jegyző, tanító) álló tanácsadó irodát állítsanak fel, amely meghatározott időpontban és helyen működhetett.

A budapesti honvéd kerületparancsnokság jelentése szerint a propaganda tevékenység a beérkezett jelentések szerint mindinkább intenzívebben működik.³⁹

A megnevezés azonban továbbra is problémás maradt. Mindenféle névváriáció előfordult: propaganda tiszt, oktató tiszt, védhírszerző tiszt, hírszerző tiszt. A kassai honvédkerület parancsnokság a „tanácsadó tiszt” elnevezést javasolta. Az HM 1. osztálya magáévá tette az ötletet, mert a jogi tanácsadás már több helyen működött, a szervezése folyamatban volt.

Jegyzetek:

¹ Ezért kénytelenek voltak leszerelni a bányászokat, őstermelőket, stb. a létszámcsökkenés a „fogyatékos” ütemére jellemző, hogy 1917. április 1. és december 31. között 600 000 fővel csökkent a hadsereg. Ez az apadás részben újabb veszteségekből, részben a háborús kényszergazdálkodás csődje miatti leszerelésekből (bányászok, őstermelők), dezertálásokból és az 51-52 évesek kényszerű hazaküldéséből származott.

ARZ: 216. p.

² Egyes becslések szerint létszámuk 1,8 millió volt. A felmentettek nagy része már a „szemlérlől” kivonta magát, majd a bizottságok maguk mentették fel a megjelentek tekintélyes részét. (A felmentéseket hivatalosan a háborús gazdálkodás szükségleteivel indokolták) „Az, aki csak tehette, nélkülözhetetlenné vált, a hadsereget elhagyta és lassanként a hadseregben már nem szolgált az egész nép minden rétege, hanem majdnem teljesen proletárokból állott és úgy szólván a proletár osztályhadereg jellegét vette fel. Itt kezdődik a későbbi katonai összeomlás egyik belső oka.”

STROMFELD: 280. p.

³ FARKAS

⁴ A parancs szerint minden parancsnokság, katonai hatóságok, intézmények, amelyek valamely parancsnokságtól vagy civil hatóságtól egy bizonyos katonai személyre nézve a legkisebb politikai terhelő jelentést kapják (feljelentés, besúgás, provokáció), az illetőről kötelesek egy bűnügyi nyilvántartó lapot kiállítani, és a terhelt születése és lakása szerinti illetékes rendőri és katonai hatóságokhoz, Magyarországon pedig az illetékes főispánhoz haladéktalanul megküldeni, hogy ezek a szervezetek a legrövidebb időn belül a terhelt egyén magánéletét, körülményeit, kapcsolatait s főleg eddigi politikai tevékenységét (nemzetiségi izgatás, „szociális háborgás”, sztrájkban való részvétel stb.) lenyomozzák és a katonai parancsnokságnak a nyilvántartó lap 9. rovatát kitöltve, visszaküldjék, haditörvényszéki eljárás foganatosítása céljából. A 9. rovatba két megjelölést kellett beírni: *bedenklich* – *nicht bedenklich* (aggályos – nem aggályos), a 10. rovatba pedig a nyomozás eredményét, felsorolva azokat a vádpontokat, amelyek a terhelt ellen felmerültek. Magyarországon ezen kívül a budapesti rendőrfőkapitányságot, a törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányságait, a községi illetőségűeknél a főszolgabírói hivatalokat kellett bekapcsolni.

HIL HM Elnökségi conv. 1918. 710. lad.

⁵ Így pl. a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, a budapesti kerületi katonai parancsnokság és a Magyar Királyi Honvédelmi minisztérium képviselői már 1917. december 4-én tartott megbeszélésükön megállapodtak abban, hogy a letartóztatások következtében megtelt katonai börtönökön kívül a budapesti rendőrség gyűjtőfogházában 200 kiemelt „főbűnös” számára további intézkedésig helyet kell biztosítani, és a gyűjtőfogház igazgatója köteles gondoskodni különleges őrizetükről. Ausztriában ugyanakkor az oberhollabrumi kerület Sitzendorf nevű községének határában hasonló célokból büntető tábort állítottak fel.

HIL HM Elnökségi conv. 1917. 534. lad., 964. fasc.

⁶ József főherceg: 281. p.

⁷ ERÉNYI – S. VINCZE: 207–209. p.

⁸ Loc. cit.

⁹ Loc. cit.

¹⁰ PICHLIK: 30.p

¹¹ FARKAS: op. cit. 117. p.

¹² Az 1. és 7. hadsereg szakaszán átvevő állomások Tarhavas, Gyimesbükk és Brassó településen működtek. A Mackensen hadseregnél pedig Rimicul, Sarat és Braila városokban hoztak létre fogadó állomásokat.

HIL HM Elnökségi conv. 1918. 752. lad., 8 062. fasc.

¹³ Tiszti vesztegzárállomások az 1. és 7. hadsereg szakaszain: Kolozsvár, Csíkszereda, legénységek: 101. sz. Brassó, 102. sz. Kolozsvár, 103. sz. Sepsiszentgyörgy, 104. sz. Székelyudvarhely, 105. sz. Marosvásárhely, 106. sz. Barcza–Borosnyó, 107. sz. Feketehalom. A Mackensen hadseregnél: Szászváros, Alvinc, Kisszentmiklós, Orsova. Egyéb vesztegzárállomások pl. Ozsidov, Lemberg, Lublin, Tarnopol, Kovel, Hrubieszow, Vladimir-Vollinszki, Tolkiew, Lesiencie, Mariowka, Lelenica, Cholm stb.

HIL HM Elnökségi conv. 1918. 818. lad.

¹⁴ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 736. lad.

¹⁵ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 751. lad.

¹⁶ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 5 444. lad., 6 721. fasc.

¹⁷ A rendelet kimondta, hogy az 1867-1871. évfolyambelieket segédszolgálatos- és őrpótszázadokba, illetve munkásgyűjtő keretekbe osztják be. A nem katonai személyeket pedig népfőlkelő bemutató szemlére vezényelték.

3 798/1918. HM. r.

¹⁸ PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. ; PARÁDI: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. ; PARÁDI: Határőrizet és határforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. ; PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben.* ; PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. ; PARÁDI: A magyar Határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig.

¹⁹ IVÁNYI: 446–447. p.

²⁰ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 821. lad.

²¹ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 865. lad.

²² HIL HM Elnökségi conv. 1918. 746. lad.

²³ FARKAS: op. cit. 170. p.

²⁴ Loc. cit.

²⁵ 1918 augusztusában a csendőrség létszáma a következő volt: Magyarországon 11 600 fő, Horvátországban 1300 fő, összesen 12 900 fő teljesített szolgálatot, 9650 fő volt hivatásos, közülük 1700 fő a hadra kelt seregnél. A csendőrséghez vezényelt népfelkelők száma 18 100 főt tett ki, így összesen 27 750 fő állott a csendőrség szolgálatában. A honvédelmi minisztérium a „megromlott belbiztonsági állapotok” miatt minimálisan 35 000 főnyi csendőrséget tartott szükségesnek, de ugyanakkor hozzátette, hogy a legmegnyugtatóbb megoldás az volna, ha a zászlóaljok létszámának emelésével elérnék a 44 600 fős létszámot. E célból kérte, hogy a már eddig biztosított 62 millió korona mellé újabb 134 millió koronát kapjon, elsősorban az illetmények emelésére. A minisztertanács a kéréshez hozzájárult és a létszámfejlesztést elfogadta.

SUBA: A Magyar Királyi Csendőrség létszámának tervezett felemelése 1918-ban.

²⁶ FARKAS: op. cit.

²⁷ Loc. cit. 205. p.

²⁸ 14 938/1918. HM. r.

²⁹ A HM. 1. osztálya a szervezési feladatokat végezte. 1917-ben hozták létre az 1/a hadművelési osztályt.

³⁰ 16 054/1918. HM. r.

³¹ A hat honvédkerületben összesen 44 kiegészítő parancsnokság, négy élelmiszerraktár, 31 egészségügyi intézet, kilenc ló-kórház, 20 méntelep tartozott.

³² A pótlás végrehajtásához menetalakulatokat állítottak össze. A háború alatt a honvéd póttettek összesen 53, évenként átlagban 10–12 menetzászlóaljat indítottak a hadművelési területre.

STROMFELD: op. cit. 70–72. p.

³³ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 762. lad. 1407. fasc.

³⁴ HIL HM Elnökségi conv. 1918. 762. lad.

³⁵ Loc. cit.

³⁶ Loc. cit.

³⁷ Loc. cit.

³⁸ Loc. cit.

³⁹ Loc. cit.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

ARZ

— ARZ Artur: *Zur Geschichte des grossen Kriegess 1914-1918.* [A nagy háború története 1914-1918.] Wien, 1924, Rikola.

FARKAS

— FARKAS Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

- József főherceg — József főherceg: *A világháború amilyenek én láttam*. VI. köt. Budapest, 1936, Magyar Tudományos Akadémia.
- PARÁDI: *Rendőrség a határőrizetben*. — PARÁDI József: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században*. III.köt. *Rendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design.
- PICHLIK: — PICHLIK Karel: *Vzpoury navaratilců z reskeho zajetí na jaře*. [Összeomlás és orosz fogság 1918.] Prága, 1964, Praha.
- STROMFELD — STROMFELD Aurél: *Hadseregszervezés*. Budapest, 1939, Pallas Kiadó. /Stromfeld Aurél válogatott írásai./

TANULMÁNYOK

- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, III.évf. (1993) 4. sz. 21–50. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által rendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Tradíció és korszerűség*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. — PARÁDI: A magyar állam határőrizeti struktúrájának fejlődése a századfordulótól a második világháborúig. *Határőrségi Tanulmányok*, (1999) 5. sz. különszám, 27–48. p.
- PARÁDI: Határőrizet és határforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. — PARÁDI: Határőrizet és határforgalom a dualizmus alatt és a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, X.évf. (2000) 11. sz. 42–53. p. A tanulmány korábbi változata 1999. április 20-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által rendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Szabad mozgás a Kárpát-medencében*” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XII.évf. (2007) 15. sz. 139–159. p. A tanulmány korábbi változata 2004. áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Rendőrség-történeti Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpozionsorozat rendezvényén a Rendőrség Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar Határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. — PARÁDI: A magyar Határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15. sz. 125–138. p. A tanulmány korábbi változata 2005. augusztus 17-én a szlovéniai Lendván hangzott el a Hajnal István Kör által szervezett tudományos konferencián A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: A Magyar Királyi Csendőrség létszámának tervezett felemelése 1918-ban. — SUBA János: A Magyar Királyi Csendőrség létszámának tervezett felemelése 1918-ban. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XIII.évf. (2007) 16. sz. 113–120. p. A tanulmány korábbi változata 2002. november 12-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által rendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A rendvédelmi szakképzés története*” című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

CHRESZTOMÁTHIÁK

- ERÉNYI – S. VINCZE — ERÉNYI Tibor – S. VINCZE Edit: *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*. V.köt. Budapest, 1956, Magyar Munkásmozgalmi Intézet.
- IVÁNYI — IVÁNYI Emma (szerk.): *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából*. Budapest, 1960, Akadémia Kiadó.

LEVÉL- IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- HIL HM Elnökségi conv. — Hadtörténeti Intézet Levéltára Honvédelmi Minisztérium Elnökségi iratainak gyűjteménye.

JOGSZABÁLYOK

- 3 798/1918. HM. r. — 3 798/1918. HM. r. az 1867-1871. évfolyambeliek besorolása tárgyában.
- 14 938/1918. HM. r. — 14 938/1918. HM. r. a propaganda tanfolyam felállítása tárgyában.
- 16 054/1918. HM. r. — 16 054/1918. HM. r. a Védhírszerzőszolgálat szervezése tárgyában.

Technikai rövidítések:

BM.	=	Belügyminisztérium	HM.	=	Honvédelmi Minisztérium
conv.	=	convolutum (gyűjtemény)	lad	=	ladula (doboz)
fasc.	=	fasciculus (köteg)	r.	=	rendelet